

Sygn. akt III AUa 904/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 28 czerwca 2019 r.

Sąd Apelacyjny w Łodzi III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w składzie:

Przewodniczący: SSA Anna Szczepaniak-Cicha (spr.)

Sędziowie: SSA Jolanta Wolska

del. SSO Stanisław Pilarczyk

Protokolant: st. sekr. sąd. Kamila Tomasik

po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 28 czerwca 2019 r. w Ł.

sprawy K. S.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O.

o zwrot nienależnie pobranego świadczenia

na skutek apelacji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O.

od wyroku Sądu Okręgowego w Kaliszu

z dnia 25 maja 2018 r., sygn. akt V U 366/18

oddala apelację.

Sygn. akt III AUa 904/18

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia z dnia 20 lutego 2018 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O. zobowiązał K. S. do zwrotu kwoty 4.310,16 zł wskazując, że z kwoty świadczenia przekazywanego K. K. za okres od 1 listopada 2016 r. do 31 sierpnia 2017 r. została potrącona kwota 4.310,16 zł tytułem prowadzonej przez komornika egzekucji sądowej świadczeń alimentacyjnych. K. K. zmarł 14 października 2016 r., a wstrzymanie wypłaty świadczenia nastąpiło od dnia 1 października 2017 r.

Odwołanie od powyższej decyzji w dniu 21 marca 2018 r. złożyła K. S. wnosząc o zmianę decyzji i stwierdzenie, że żądanie zwrotu świadczenia jest niezasadne, pobierała świadczenia alimentacyjne w dobrej wierze i nie wiedziała o śmierci K. K.. Organ rentowy domagał się oddalenia odwołania.

Sąd Okręgowy w Kaliszu wyrokiem z dnia 25 maja 2018 r. zmienił zaskarżoną decyzję i ustalił, że K. S. nie jest zobowiązana do zwrotu kwoty 4.310,16 zł w trybie zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Sąd Okręgowy ustalił, że K. K. od października 1994 r. pobierał rentę rodzinną, przyznaną początkowo na oznaczone okresy, a od sierpnia 1999 r. na stałe. Termin płatności świadczenia przypadał na 1 dzień każdego miesiąca.

Pismem z dnia 2 grudnia 2015 r. Komornik Sądowy przy Sądzie Rejonowym w Ostrowie Wielkopolskim wezwał organ rentowy do dokonywania potrąceń na rzecz wierzyciela K. S. z renty lub emerytury, przysługującej K. K., wskazując

na kwoty należności głównej, odsetki oraz koszty egzekucyjne. Wykonując powyższe zajęcie organ rentowy pismem z dnia 21 grudnia 2015 r. przekazał komornikowi informację o przystąpieniu do dokonywania potrąceń z przysługującej K. K. renty, począwszy od należności za luty 2016 r. K. K. zmarł 14 października 2016 r., o czym organ rentowy został powiadomiony 23 sierpnia 2017 r.

W tak ustalonym stanie faktycznym Sąd zważył, że odwołanie jest zasadne. Zgodnie z treścią art. 130 ust. 1 ustawy 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, świadczenia wypłaca się za miesiące kalendarzowe w dniu ustalonym w decyzji organu rentowego jako termin płatności świadczeń, chyba że umowy międzynarodowe stanowią inaczej. Z kolei w myśl ust. 2 tego przepisu, świadczenia wypłaca się osobom uprawnionym: za pośrednictwem osób prawnych prowadzących działalność w zakresie doręczania świadczeń albo na wniosek osoby uprawnionej: na jej rachunek płatniczy lub jej rachunek w banku lub spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej, inny niż rachunek płatniczy albo na wskazany przez nią jej instrument płatniczy, na którym jest przechowywany pieniądz elektroniczny w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych. Przepis ust. 2 stosuje się odpowiednio do osób sprawujących opiekę prawną nad osobami uprawnionymi do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy oraz osób sprawujących opiekę nad osobami, o których mowa w art. 131 ust. 1 ustawy. Natomiast w myśl art. 101 pkt 2 ustawy emerytalnej, prawo do świadczeń ustaje ze śmiercią osoby uprawnionej.

Bezspornym jest, iż osobą uprawnioną do pobierania świadczenia z tytułu renty był wyłącznie K. K.. Okolicznością niesporną jest i to, że z przyznanego mu świadczenia organ rentowy był zobowiązany dokonywać potrącenia należności objętych egzekucją komorniczą. Zakład Ubezpieczeń Społecznych dokonywał potrącenia należności objętej zaskarżoną decyzją ze świadczenia wypłacanego w okresie listopad 2016 r. - sierpień 2017 r.

Sąd pierwszej instancji przywołał także przepis art. 138 ust. 1 ustawy o emerytach i rentach z FUS, który stanowi, że osoba która nienależnie pobrała świadczenia jest obowiązana do ich zwrotu. Zgodnie z ust. 2 art. 138, za nienależnie pobrane świadczenia uważa się: świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania (pkt 1); świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie fałszywych zeznań lub dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd przez osobę pobierającą świadczenia (pkt 2). Nadto w ust. 3 cytowanego przepisu wskazano, że za nienależnie pobrane świadczenia w rozumieniu ust. 1 uważa się również świadczenia wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego osobie innej niż wskazana w decyzji tego organu. Okolicznością, o której mowa w art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy, powodującą ustanie prawa do świadczeń jest śmierć osoby uprawnionej, co stanowi konsekwencję art. 101 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalnej.

Zdaniem Sądu, brak jest jakichkolwiek podstaw, by uznać, że do wierzyciela, na rzecz którego dokonywane są potrącenia renty czy emerytury ma zastosowanie przepis art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej. Wierzyciel taki nie jest bowiem w żadnym przypadku osobą, której ZUS wypłaca świadczenie. Przepis art. 138 ust. 3 znajduje zastosowanie wyłącznie do osób, które otrzymują z ZUS określone kwoty w zastępstwie osoby uprawnionej, przy czym kwoty te są im wypłacane jako emerytura lub renta. Przykładami takich osób mogą być np. osoba trzecia, wskazana przez osobę pozbawioną wolności, której wypłacane jest świadczenie emerytalne lub rentowe należne osobie pozbawionej wolności (art. 130 ust. 3 lit. c ustawy), albo osoba sprawująca opiekę nad osobą małoletnią, której wypłacane są kwoty należnej małoletniemu renty rodzinnej (art. 131 ust. 1 ustawy) czy też osoba trzecia, wskazana przez emeryta lub rencistę zamieszkałego zagranicą (art. 132 ust. 1 ustawy). Tymczasem kwoty przekazywane wierzycielowi w związku z prowadzoną egzekucją nie są kwotami przekazywanymi z tytułu „świadczenia”, ich wypłata odbywa się bowiem w trybie art. 139 ust. 1 pkt 5 ustawy o emeryturach i rentach, co oznacza, że organ rentowy przekazuje wierzycielowi za pośrednictwem organu egzekucyjnego nie emeryturę czy rentę „innej osobie” niż wskazana w decyzji, ale sumy egzekwowane na mocy tytułów wykonawczych na pokrycie należności innych niż świadczenia alimentacyjne.

W takiej sytuacji jedyną możliwością dochodzenia przez organ rentowy od wierzyciela zwrotu przekazanych mu kwot potrąconych ze świadczenia emerytalnego czy rentowego należnego osobie, wobec której prowadzona jest egzekucja, jest skorzystanie przez organ rentowy z drogi procesu cywilnego. Sąd wskazał także na uregulowanie zawarte w art.

138a ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Zawarte tam zasady odnoszą się do zasad zwrotu świadczeń przekazanych na rachunek w banku lub spółdzielczej kasie oszczędnościowo - kredytowej na miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy. Przy przedstawionej przez organ rentowy argumentacji o stosowaniu uregulowań zawartych w art. 138 ust. 3 ustawy do wierzyciela prowadzącego egzekucję z renty czy emerytury, zbędne byłoby wprowadzenie do systemu przepisu art. 138a ustawy, gdyż w odniesieniu do wymienionych tam jednostek dopuszczalna byłaby procedura żądania zwrotu wypłaconego świadczenia w oparciu o przepis art. 138 ust. 3 ustawy.

W tych warunkach Sąd Okręgowy orzekł jak w sentencji wyroku.

Apelację od tego wyroku w całości wywiódł Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O.. Sformułował zarzut naruszenia prawa materialnego, tj. art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS. Wskazując na tę podstawę wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku i oddalenie odwołania.

W uzasadnieniu apelujący podniósł, że świadczenie wypłacone za okres listopad 2016 r. i sierpień 2017 r. było świadczeniem nienależnie pobranym, zostało przy tym wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego, który nie miał wiedzy o zgodne świadczeniobiorcy. Przepis art. 138 ust. 3 ustawy emerytalnej przewiduje możliwość domagania się zwrotu świadczeń „wypłaconych”, a przez „wypłacenie” należy rozumieć także sytuację, w których środki trafiają do organu egzekucyjnego albo też za jego pośrednictwem do wierzyciela. Przepis ten dotyczy wypłaty każdej osobie, która jest „inną osobą niż wskazana w decyzji organu rentowego”, a która świadczenie pobrała.

Sąd Apelacyjny w Łodzi zważył, co następuje:

Apelacja organu rentowego nie jest zasadna.

W uzupełnieniu ustaleń faktycznych wskazać należy, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O. wypłacał rentę należną K. K. na rachunek bankowy o nr (...) prowadzony w (...) Banku (...) S.A. i w okresie od listopada 2016 r. do sierpnia 2017 r. przekazał świadczenia miesięczne w łącznej kwocie 9.841,58 zł na wymienione konto. Rachunek bankowy zmarłego świadczeniobiorcy został wcześniej zajęty m.in. przez Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Ostrowie Wielkopolskim w ramach postępowania egzekucyjnego prowadzonego w sprawie Kmp 19/05 na rzecz wierzycielki alimentacyjnej K. S.. Organ rentowy pismem z dnia 7 września 2017 r. wezwał (...) Bank do zwrotu świadczenia zmarłego K. K. w kwocie 9.841,58 zł, informując, że wobec śmierci K. K. prawo do renty ustało z dniem 1 listopada 2016 r. Bank dokonał tylko zwrotu kwoty 1.731,38 zł i poinformował, na rzecz jakich organów egzekucyjnych przekazał pozostałe należności w związku z zajęciem rachunku. ZUS ustalił, że z renty K. K. od listopada 2016 r. do sierpnia 2017 r. Komornikowi Sądowemu przy Sądzie Rejonowym w Ostrowie Wielkopolskim została przekazana kwota 4.748,10 zł. Komornik zaś, po potrąceniu opłat i kosztów, przekazał pełnomocnikowi małoletniej wierzycielki K. S. kwotę 4.310,16 zł tytułem alimentów.

Telefoniczną informację o śmierci K. K. organ rentowy powziął w dniu 23 sierpnia 2017 r. od pracownika kancelarii Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Ostrowie Wielkopolskim. Dodać należy, że z informacji tego Komornika zawartej w piśmie z dnia 14 grudnia 2017 r. wynika, że należności za lipiec i sierpień 2017 r. organ egzekucyjny przekazał wierzycielce alimentacyjnej w dniu 14 listopada 2017 r. (870,16 zł), a więc wówczas, gdy fakt zgonu dłużnika był znany zarówno organowi egzekucyjnemu, jak i organowi rentowemu.

Śmierć posiadacza rachunku bankowego prowadzi albo do rozwiązania umowy rachunku, jeżeli tak przewidziano w umowie, albo do wstąpieniem spadkobierców w prawa i obowiązki zmarłego - spadkobiercy stają się posiadaczami rachunku (art. 922 k.c.). Zgodnie z art. 138a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1270), bank i spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa są zobowiązane zwrócić ZUS kwoty świadczeń przekazane na rachunek w banku lub kasie za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy. Zasada ta została powtórzona w art. 55 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2187), który przewiduje, że w przypadku śmierci posiadacza rachunku oszczędnościowego, oszczędnościowo-rozliczeniowego lub terminowej lokaty oszczędnościowej bank jest obowiązany wypłacić z tych rachunków kwotę równą wpłatom na nie dokonanych przez organ wypłacający

świadczenie z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego albo uposażenie w stanie spoczynku, które nie przysługiwały za okres po śmierci posiadacza rachunku, wskazaną we wniosku organu wypłacającego to świadczenie, skierowanym do banku. Jednakże na podstawie art. 55 ust. 3 Prawa bankowego, bank jest zwolniony od wypłaty pełnej lub częściowej kwoty wskazanej powyżej, jeżeli przed otrzymaniem wniosku organu wypłacającego świadczenie dokonał z tych rachunków wypłat innym osobom uprawnionym, które to wypłaty nie pozwalają zrealizować wniosku w całości lub części oraz w terminie 30 dni od otrzymania wniosku poinformuje o tym ten organ wraz ze wskazaniem osób, które pobrały wypłaty. Stosownie do treści przepisu art. 889 i nast. k.p.c., regulujących egzekucję z rachunku bankowego, bank, który otrzymał zawiadomienie o zajęciu wierzytelności z rachunku bankowego ma bezwzględny obowiązek niezwłocznie przekazać zajętą wierzytelność organowi egzekucyjnemu. Z treści art. 889 § 1 pkt 1 k.p.c. wynika, że w następstwie dokonanej zajęcia traci uprawnienia posiadacz rachunku, a w jego uprawnienia wchodzi egzekwujący wierzyciel, który ma możliwość wykonywania uprawnień przysługujących posiadaczowi rachunku (art. 888 k.p.c. w związku z art. 893 k.p.c.). Bez jego zgody bank nie może dokonywać wypłat z rachunku do wysokości zajętej wierzytelności. Oczywiście jest przy tym, że prowadzący egzekucję komornik jest osobą uprawnioną do otrzymania wypłaty z zajętego rachunku w rozumieniu art. 55 ust. 3 ustawy Prawo bankowe.

Zasadnie zatem Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O., po uzyskaniu informacji o śmierci K. K., wszczął procedurę uzyskania z banku świadczeń wypłaconych po zgonie uprawnionego w trybie art. 138a ustawy emerytalnej. (...) Bank (...) S.A. zwolnił się od zwrotu części kwoty uzyskanej z ZUS przez przekazanie informacji o dokonaniu przebiegowania kwot na rzecz organów egzekucyjnych, m.in. Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Ostrowie Wielkopolskim. Bank wywiązał się ze swojego obowiązku wynikającego z zajęcia rachunku bankowego dłużnika, przelewając zajęte kwoty na rzecz organu egzekucyjnego jeszcze przed uzyskaniem informacji na temat śmierci dłużnika, o czym poinformował ZUS we właściwym terminie toteż - zgodnie z art. 55 ust. 3 Prawa bankowego - jest on w tym zakresie zwolniony z obowiązku zwrotu na rzecz organu rentowego kwot przekazanych wcześniej organowi egzekucyjnemu.

Zważyć przy tym należy, że przepis art. 138a ustawy emerytalnej reguluje sytuację, w której zasadniczo nie ma osoby zobowiązanej do zwrotu świadczenia mającego charakter pobranego nienależnie, a wpłaconego przez organ rentowy na rachunek bankowy świadczeniobiorcy. Odnosi się więc do wpłat dokonanych na rachunek prowadzony indywidualnie dla świadczeniobiorcy, czyniąc bank zobowiązanym do zwrotu organowi rentowemu świadczeń przekazanych za miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy. Celem regulacji wynikającej z art. 138a ustawy jest umożliwienie organowi rentowemu odzyskania świadczeń, które bez jego winy zostały wypłacone pomimo ustania do nich prawa, a nie ma podstaw, aby uznać, że pobrała je jakakolwiek osoba, która zobowiązana byłaby do ich zwrotu w myśl zasad zapisanych w art. 138 ustawy emerytalnej (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. II UZP 7/06, LEX nr 182934).

Skoro K. K. zmarł 14 października 2016 r., to świadczenie wypłacone przez organ rentowy za miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, było świadczeniem nienależnym. Z uwagi na przyczynę ustania prawa do świadczenia tego rodzaju wypłata może nastąpić na rzecz innej niż świadczeniobiorca osoby bądź na rachunek bankowy, w warunkach uniemożliwiających przypisanie takiej wypłaty jakiegokolwiek osobie. Spór sprowadził się zatem do ustalenia, czy w sytuacji zaistniałej w sprawie niniejszej organ rentowy mógł skutecznie dochodzić, jako nienależnie pobranego świadczenia, zwrotu kwot od beneficjentki świadczeń alimentacyjnych K. S., na rzecz której organ egzekucyjny przekazywał alimenty.

Obowiązek zwrotu nienależnie pobranego świadczenia uregulowany został w art. 138 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Zgodnie z brzmieniem art. 138 ust. 2 pkt 1 i 2 ustawy, za nienależnie pobrane świadczenia uważa się świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania, jak też świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie fałszywych zeznań lub dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd przez osobę pobierającą świadczenia. Co do zasady, zwrotu nienależnych świadczeń dochodzić można w drodze decyzji organu wypłacającego świadczenia tylko wtedy, gdy świadczenia zostały wypłacone w wykonaniu decyzji

konkretyzującej zobowiązanie w okolicznościach powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty, osobie świadomej swego braku prawa do pobierania świadczeń. Zakład Ubezpieczeń Społecznych może żądać zwrotu nienależnie pobranych świadczeń w drodze decyzji od tych podmiotów, którym świadczenia wypłaca i do których je adresuje. Z pewnością K. S. nie należy do żadnej kategorii osób, o których mowa w art. 138 ust. 2 ustawy emerytalnej.

Natomiast art. 138 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS stanowi, że za nienależnie pobrane świadczenia w rozumieniu ust. 1 uważa się również świadczenia wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego osobie innej niż wskazana w decyzji tego organu. Odnośnie zwrotu nienależnych świadczeń wypłaconych osobom innym niż wskazane w decyzji, to obowiązek ów wynika z faktu wypłacenia ich z przyczyn niezależnych od organu rentowego, bez konieczności wykazywania świadomości pobrania świadczenia nienależnego, gdyż nie są to osoby pouczone o warunkach pobierania świadczeń. Przepis art. 138 ust. 3 ustawy przewiduje dwie przesłanki uznania świadczenia za nienależnie pobrane: fakt „wypłacenia świadczenia” osobie innej niż wskazana w decyzji ZUS oraz zaistnienie powyższego stanu rzeczy z przyczyn niezależnych od organu rentowego.

Zgodnie z art. 101 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, prawo do świadczeń ustaje ze śmiercią osoby uprawnionej. W myśl art. 130 ust. 1 i 2 ustawy, świadczenia wypłaca się za miesiące kalendarzowe w dniu ustalonym w decyzji organu rentowego jako termin płatności świadczeń, osobom uprawnionym, za pośrednictwem osób prawnych prowadzących działalność w zakresie doręczania świadczeń, albo na wniosek tej osoby na jej rachunek w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej. Należy wobec tego przyjąć, że dokonanie wpłaty na rachunek uprawnionego w banku jest formą dokonania wypłaty świadczenia. Jeżeli rachunek jest rachunkiem indywidualnym, oznacza to wypłatę należności na rzecz uprawnionego będącego posiadaczem rachunku. Mając na uwadze normę wynikającą z art. 130 ust. 2 ustawy emerytalnej, dokonania wpłaty na rachunek indywidualny w banku osoby uprawnionej po jej śmierci nie można potraktować jako wypłacenia - z przyczyn niezależnych od organu rentowego - świadczenia innej osobie, niż wskazana w decyzji organu rentowego. Wypłacając świadczenia w sposób, jaki przewiduje ustawa, poprzez ich wpłatę na rachunek w banku świadczeniobiorcy organ rentowy nie wypłaca ich osobie innej, niż wskazana w jego decyzji (zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 15 maja 2013 r., III AUa 1707/12, LEX nr 1322436).

K. S. nie była osobą, której organ rentowy wypłacił świadczenie rentowe K. K., nie pobrała ona także renty z jego konta jako nieuprawniona osoba trzecia. K. S. w zupełnie innej relacji prawnej, jako wierzycielka otrzymywała świadczenie o innym charakterze prawnym, a mianowicie alimenty od organu egzekucyjnego, a to oznacza, że nie była osobą trzecią, której organ rentowy wypłacił świadczenie rentowe K. K. i która pobrała to świadczenie jako nienależne w rozumieniu art. 138 ust. 3 ustawy. Nienależność świadczenia wynika w tym wypadku z braku zobowiązania względem osoby, która korzyść uzyskała, a zatem gdy świadczenie należało się innej osobie (wskazanej w decyzji), albo się już nie należało, a zostało „wypłacone” osobie nieuprawnionej z przyczyn niezależnych od organu rentowego. We wszystkich wypadkach, gdy administracyjny tryb dochodzenia zwrotu nadpłaty jest niedopuszczalny, otwarta jest droga procesu cywilnego (zob. S. Płażek, glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 1984 r., III UZP 20/84, OSNC 1985 nr 1 poz. 13).

Ponieważ apelacja organu rentowego, z powyższych względów, okazała się nieuzasadniona należało ją oddalić na podstawie art. 385 k.p.c.